

שש הערות פוליטיות על פערים

קציעה עלון

1. על האיכות הרוחנית של השוויון (או על הפערים בחינוך)

לאחרונה ביקר בישראל במסגרת כנס תל-אביב העשירי לחינוך מתקדם פרופ' פאסי סאלברג, שהוביל את רפורמת החינוך בפינלנד. הרצאתו המחשמלת הייתה בגדר קדימון לספר לומדים מפינלנד שזה עתה ראה אור בעברית (סאלברג, 2015). הספר, וכמוהו ההרצאה, מטעימים מאוד את ערך השוויון בחינוך כמרכזי ליצירת חינוך משובח. "אין אצלנו פריפריה", אמר סאלברג וציין כי כל בתי הספר בפינלנד מלמדים באיכות אחידה. דומה כי אין דבר רחוק מזה מאשר מערכת החינוך בישראל, שיש בה כ-200 סוגים שונים של בתי ספר ותכניות לימוד. אפשר לומר שקברניטי החינוך בישראל הם האחרונים שעדיין נאחזים בסיסמה שהוכחה כבר בשנות החמישים של המאה הקודמת בארצות הברית כמוטעית מיסודה: "נפרדים אבל שווים". ברי לנו כי תלמידים רבים בישראל מקבלים כיום חינוך גרוע. באופן חד-משמעי, כל עוד לא נשים בראש סדר העדיפויות שלנו את השוויון האמיתי, לא יהיה לנו עתיד. שוויון הוא ערך רוחני אדיר, אך רבים מזלזלים בו.

לאחרונה יצא לאור ספרו של איש הימין נדב שרגאי, ירושלים – אשליית החלוקה (שרגאי, 2015). בריאיון שערך עמו ניר חסון מודה שרגאי כי "זה בושה וכלימה איך שמדינת ישראל התייחסה אליהם [אל הערבים] בכל הקשור לצרכים הכי בסיסיים של תושבים, בית ספר, פארקים, טיפות חלב, ואני בהחלט חושב שאתה לא יכול לקחת רק את השטח ולהתייחס לאוכלוסייה כסרח עודף, אי אפשר להחזיק את המקל משני קצותיו". הכשל הלוגי של שרגאי הוא בדיוק במילים הללו, שמכירות באי-שוויון האינהרנטי של הערבים בישראל. ברגע שיהיה שוויון אמיתי, ספרו ישתנה מעיקרו. השוויון האמיתי תמיד נושא בכנפיו בשורה רוחנית חדשה, אחרת,

מבטיחה. זה אינו איזה "אקט טכני" של הקצאת משאבים סבירה. זוהי ההכרה בכך שהאחר ראוי לאותם משאבים כמוני, וליישום ההכרה הזאת הלכה למעשה. או אז משתנה מציאות ההווה מעיקרה.

2. על השלום (או על הפער בין ייעוד למימוש)

מהי ישראל? מה מהותה, מהם ייעודה, ייחודה בעולם הזה? דומה כי אנו יודעים את התשובה, אך זו חומקת מתודעתנו, מסתרת, מושתקת. מהותה של ישראל היא השלום. ייעודה הוא להיות ארץ של שלום. הפסקנו לשיר "הבאנו שלום עליכם", כי הפער בין החזון למציאות מכאיב מדי, מביך אותנו. כי העולם רואה בנו מדינה מצורעת, סרבנית שלום. עלינו להפוך את עצמנו מבפנים החוצה, להשלים ולקבל קבלה עמוקה את התנאים הגאופוליטיים של ישראל, להכיר במיקומנו המיוחד. עלינו להכיר בעובדה כי המרכז הרוחני של המזרח התיכון כולו בדינו, וכי עלינו להובילו. הוא קורא לנו. הוא הלב העמוק שלנו, הלב הקבור. עלינו להכיר בכוח הרוחני הצנטריפטלי של ירושלים, עיר השלום. מי אנחנו בעומק הזהות שלנו? דומה כי מי שהיטיבו להבין כי השלום הוא ייעודה של ישראל, וכי מושג זה יעמיד אתגר עצום בפני ישראל המודרנית הם גרשם שלום ומרטין בובר, בייסדס את "ברית שלום" המבוססת על משנת אחד העם; לא בכדי זוכים רעיונות אלו לתחייה מחודשת בימים אלו (ראו למשל רם, 2015; רוז, 2007).

וכך כותב רבי נחמן מברסלב:

ודווקא במרה קיבלו שבת שלום, כי כן דרך השלום להתלבש במרה, בבחינת (ישעיה לח): הנה לשלום מר לי מר - כמו שכל הרפואות הם בסמים מרים, כן השלום, שהוא רפואה לכל הדברים, בבחינת (שם, נז): שלום לרחוק ולקרוב אמר השם, ורפאתיו. ולפעמים החולשה גוברת כל כך, עד שאין יכולת ביד החולה לסבול מרירות הרפואות, ואז הרופאים מושכים ידיהם מן החולה ומייאשים אותו. (ליקוטי מוהר"ן, ללא ציון שנה, עמ' לט)

האם ישראל חלשה עד כדי כך שאינה יכולה לסבול את מרירות הרפואות?

3. על המזרח התיכון (או על הפער בין הפתרונות הפוליטיים)

לעתים נראה כי מנסים "להתחיל מן הסוף" – בפתרון פוליטי ספציפי. קונפדרציה? מדינה אחת? קנטונים? שתי מדינות לשני עמים? כל פתרון שרוב הפלסטינים והישראלים יסכימו עליו הוא פתרון קביל. אולם הפתרון הפוליטי הספציפי הוא סיום הסכסוך. קשה להתחיל בכך ולעשות לזה תעמולה. ההיפוך צריך להתחיל בתודעה. תודעה של אחים ואחיות. תודעה של ברית עולם. רצון לתת. להתחלק בכול. עומק הכוונה הטובה. לעתים עוברות עשרות שנים של סבל וייסורים, אולם סופם של הכוחות הקוראים לחופש ולפתיחות הוא תמיד לנצח. עלינו לדמיין את עצמנו כחלק אינטגרלי מן המרחב הזה, הרי תמיד היינו בו ותמיד נהיה בו. עלינו להשתחרר מהפחד משותפות יהודית-ערבית אמיתית, להשלים עם היותנו מרכז המזרח התיכון, לשאוף לכך שערכים ממדינות האזור יגיעו הנה בהמוניהם – לקניות, לעסקים, לצריכת תרבות. האם אנו באמת ובתמים שואפים לכך, או שאנו דווקא מעוניינים במדיניות של הפרדה – אנחנו כאן והם שם?

לאחרונה נזרקו לחלל האוויר שתי התבטאויות מקוממות. "המצביעים הערבים נעים בכמויות אל הקלפי", אמר ראש הממשלה נתניהו בסרטון ששלח הליכוד ביום הבחירות האחרונות והוציא ליכודניקים ותיקים מבתיים כדי לרוץ ולהצביע כנגד ה"שיטפון". התבטאות זו גרפה גינויים נרחבים, הפכה למשל ולשנינה, ובצדק. הפחד מפני קבוצות אוכלוסייה שיוצאות לממש את זכותן הדמוקרטית ויוצאות להצביע – אין לו מקום.

אולם זמן לא רב לפני כן התפרסמה בעיתון הארץ רשימה פרי עטו של הסופר עמוס עוז, ובה נאמר כדלהלן: "אם לא תהיינה כאן שתי מדינות, ומהר, תהיה פה מדינה אחת. אם תהיה פה מדינה אחת, היא תהיה מדינה ערבית מן הים עד הירדן. אם תהיה פה מדינה ערבית – אני לא מקנא בילדים ובנכדים שלנו". עכשיו, דמיינו את עצמכם ערבי או ערבייה החיים בישראל וקוראים את הארץ. מה הרגשתכם? עמוס עוז אומר לכם שאם חלילה תעזו להנכיח את ערביותכם בספרה הציבורית במלואה, עלולה ישראל להפוך למדינה ערבית, ואבוי לנו. בעיניי זו אמירה בעייתית. מדוע מדינה ערבית, לדידו של עוז, היא בהכרח אסון, ואילו מדינה מערבית – הצלחה? אסור לנו להסיק רק מן ההווה לגבי העתיד. בעבר הערביות שגשגה והמערביות כשלה. שלא להזכיר את הניסוי החדשני שעורכת מדינת ישראל – מדינה יהודית מודרנית, אם כי אין לה מודל חיקוי לכך. מדינות "ממציאות את

עצמן" מתוך הכרה במה שהן ובמה שהן רוצות להיות. ישראל היא פסיפס אדיר של תרבויות; השונות, הריבוי והגיוון הם מקור כוחה. אל לה להתכחש לחצי מאבני הפסיפס, הצבועות ב"צבעים מזרחיים". אנו צריכים לשאוף ליצור תמהיל של מזרח ומערב, ללא דגם, מתוך עצמנו.

4. על הקונפליקט (כלומר, על הפער עצמו)

מדוע אין בישראל לא שלום פנימי ולא שלום חיצוני? האם הסכסוך הוא בין הרצון להפכה למדינת הלכה לבין אופק המדינה החילונית? האם הסכסוך הוא בין רצונה להשתייך למערב ובין מיקומה בלב המזרח התיכון הערבי? הסכסוכים הללו הם מדומים. הקונפליקט האמיתי הוא (תמיד) בין ייעוד רוחני אוניברסלי לתשוקה (המתחפשת לייעוד) חומרית, גשמית ופרטיקולרית. למעשה אין קונפליקט כלל. האוניברסלי, האלטרואיסטי, הטוב, צריך תמיד לגבור, ובסופו של דבר, הוא אכן גובר.

קונפליקט, באשר הוא, הוא תמיד בעל איכות של אשליה, חיזיון. כרגע עדיין נמצא אחד הקונפליקטים המרכזיים בין ישראל לשכנותיה, וגם בתוך ישראל, בממד הדתי. המיקום הלא נכון שלו מסגיר את ההשחתה ואת הניוון שפשו בממדים הדתיים – המוסלמיים והיהודיים. ההסתגרות, השוביניזם, הקרתנות, הגזענות, הזלזול באחר. זוהי פשיטת רגל רוחנית. העול מוטל על כתפי החילונים. הם צריכים להכיר בכך כי הם נאבקים על הרוח, לא על החומר: על חילון רדיקלי של ישראל, יחד עם רליגיוזיות עמוקה – כלומר, הפרדה מוחלטת של הדת ממוסדות המדינה יחד עם טיפוח תחושות הפליאה והקסם לנוכח העולם וחיבור למקורות טרנסצנדנטיים – מגע אינטנסיבי עם תרבויות האזור, שלום.

כיום אנו רק בתחילת ההתחלה של "השינוי הגדול". ידע חדש בתכלית זורם אלינו. האם אנו מסוגלים לעכלו? להטמיע אותו לחלוטין? זהו תהליך שיימשך מאות בשנים. האיחוד והאינטגרליות של התודעה אינם אופייניים רק ליחיד, אלא לאנושות כולה. ההתנסות, ובייחוד ההתנסות הרוחנית, מקבלת כיום עוצמה וחשיבות מיוחדת והופכת לדרך המלך אל הידע. עם זאת, הכנסיות, המסגדים ובתי הכנסת איבדו מכוחם והתנוונו. "העידן החדש" מציע סינקרטיזם של פרקטיקות דתיות ש"עובדות", ומאפשרות לדחות את עסקת החבילה שמציע המכלול של דת אחת ספציפית, על איסוריה ונקודות העיוורון שבה. "העידן החדש" מוביל אותנו אל

עבר המחשבה הרואה את האחדות הטמונה במין האנושי כולו, אל האחדות הטמונה בכל הצורות הדתיות שפיתח לעצמו. האוניברסליזם הרליגיוזי של שפות ההתגלות והקדושה מחלחל בתהליכי השפעה הדדיים אל הזירה של הפוליטי ומייצר את "האתיקה החדשה", הגלובלית, המעצבת לה אט־אט את המושג "אנושות" כמושא ההתייחסות המרכזי.

כך כותב הפילוסוף הצרפתי ז'אן לוק מריון, וזו עצה שכוחה יפה בדיוק להתמודדויות העוללות לגרום ל"אני" לקרוס: "ההתמודדות עם מצבים שלא ניתן להשיגם לחלוטין מחייבת להסכין לתנאי המתן החדשים, אף אם יידרש נצח כדי לנעוץ מבט בתופעה רוויה זו כשלעצמה – מבלי לכונן אותה כמושא אלא לפרש אותה תוך כדי אהבתה" (מריון, 2007, עמ' 27). ה"הבנה תוך כדי אהבה" היא דרך המלך להתייחסות לעולם בכללו, ולבני האדם בפרט. אולם כשהאירועים המתרחשים אינם לרוחנו, אם בחיינו האישיים ואם בארצנו, מתפוגגת האהבה ונעלמת. "ללמוד לקבל", הוא שיעור רוחני גדול בענווה, בצניעות, בהכרה בהיותנו "עבר אלוהים".

החינוך לרוחניות החלקי והלא מספק שאנו מוצאים כיום בחברה המערבית החילונית אינו מביא לידי ביטוי מלא את הלוז הרליגיוזי שלנו. הרי חיינו כילדים הם מרקם עשיר של התנסות עם הפלא ובתוכו. האם עלינו להשלים עם התפוגגות העושר הרוחני הזה בבגרותנו?

5. על המזרחיות (על הפער בין דימוי המושג לממשותו)

לא פעם נתפסת המזרחיות כאג'נדה פרטיקולרית, מפרידה, מפלגת. לכאורה, אשכנזים אינם יכולים למצוא את עצמם תחת מטריית האתנית. אולם ההפך הוא הנכון. המזרחיות מבקשת להציע סדר יום חדש לישראל, שבו שותפים כולם, ללא כל קשר למוצאם האתני. המזרחיות היא השקפת עולם, לא חלוקה ביולוגית. המזרחיות מבקשת להציע לישראל חזון חדש, שבו היא רואה עצמה כמדינה מזרחית, משולבת בסביבתה. "הריני לבנטינית טיפוסית, במובן זה שאני מעריכה במידה שווה את מה שקיבלתי ממוצאי המזרחי ומה שהוא עתה נחלתי בתרבות המערבית", אמרה הסופרת והמסאית ז'קלין כהנוב (1978, עמ' 48), נביאת הלבנטיניות. ודוק, אנו יכולים לקבל אמנות, תרבות גבוהה, נימוס ודרך ארץ, אצילות נפש והבנה הדדית מן המערב ומן המזרח. אנו יכולים ללמוד זוועות וברבריות משניהם. אנו

יכולים לנסות לקחת את הטוב משני העולמות, ולראות בעצמנו את אתר המפגש בין תרבויות הענק הללו. כך כתבה פרופ' חביבה פדיה על המושג מזרחיות: המזרחיות היא זהות של דיכוי, זהות שנוצרה כדי להכניס קבוצה אתנית מסוימת ל"נישה". יחד עם זאת, אני לא יכולה להגיד שאני אוהבת יותר את המושג "יהודי-ערבי". אני אמנם משתמשת במושג הזה, אך לא בצורה גורפת. בעיקר מפריעה לי התחושה שמייצרים מילים מיוחדות בשביל המזרחים. מעין הכלאות ממוקפות שבאות לסוכך על דבר שלכאורה לא היה קיים בעבר. [...] גם המונח "ספרדי" לא מספק. מצד אחד הוא לכאורה הביטוי, בה"א הידיעה, אבל הלכה למעשה הוא ביטוי היררכי. במונח "יהודי ספרדי" יש קריצה לאירופה, לכן המושג הזה משמש את אלו שמרגישים מגוחכים להיות סתם יהודים שבאו מפרס למשל. כיוון שכל הביטויים בעייתיים, אני משתמשת בהם פעמים רבות רק לצורך ספציפי, או במירכאות, או שאני כמי שכפאו שד, בוחרת פעם בזה ופעם בזה, נופלת בין ההגדרות, אך לא ממש בתוכן (2004, עמ' 8).

ככל שישראל תהיה מזרחית יותר, כך היא תקבל את הערכיות שבה ותחגוג אותה, כך היא תהיה מערבית יותר – העולם המערבי יקשור עמה קשרים הדוקים יותר ויותר, והיא תמלט עצמה מגורלה של דרום אפריקה המפלה והגזענית, גורל האורב לה קרוב מתמיד. רק בישראל מתקיים הפרדוקס הזה, בדיוק משום שהיא מכילה הן "מזרח" הן "מערב".

על המדיניות האירופוצנטרית שנוקטת ישראל מרגע היוסדה להשתנות, להיפתח אל האחר. עליה להבין כי היא המדינה אליה נושאות עיניהן מדינות המזרח התיכון. למעשה, הדבר מתחולל כבר לנגד עינינו. הקשרים בין ישראל למצרים, בין ישראל לירדן, מתהדקים מיום ליום. גם קשה לראות את המדינות הקטנות שיווצרו אחרי פירוק סוריה מנהלות מדיניות עוינת נגד ישראל. להפך, מן הסתם הן יזדקקו לכל העזרה האפשרית בשיקומן, וישמחו לשלום עם המעצמה האזורית ישראל. אולם האם ישראל מעוניינת בשלום עמן, רואה את עצמה כמחויבת לשלום, רודפת אחריו, משקיעה מאמצים שווים בניסיונות שלום כפי שהיא משקיעה בהתחמשות והכנה למלחמה? שירו של רועי חסן "כל הערסים יבואו" (2015) עומד על הצביעות שבשיח השמאלני על שלום. שירו מסתיים בציטוט מחברו הערבי שאומר לו: "אלה בחיים לא יעשו שלום/ כי אם יהיה שלום/ כל הערסים יבואו". רק אחרי הפיוס

האמיתי והשלם עם הפלסטינים תוכל ישראל למלא אחר תשוקתם של מי שנושאים עיניים כלות למערב; רק אז תיחשב לראויה להתחבר אל משפחת העמים, שהיא הולכת ונרחבת ממנה כיום.

על ישראל להבין כי העול מוטל על כתפיה. היא תהיה המדינה שתכונן את "איחוד המזרח התיכון" בדומה לאיחוד האירופי. בניה ובנותיה הם אלו שישלטו באנגליה, בעברית ובערבית ברמה זהה; היא זו שתעמוד קוממיות מול הזרמים הקיצוניים הפנאטיים והאלימים באסלאם, שאין מוסלמי שפוי המעוניין בהם. אנשים רבים בישראל לכוידים בצבתות חברתיות המונעות מהם היחלצות. חלק גדול מן העם החי בישראל אינו מממש את הפוטנציאל שלו ואינו חובר לחזון של פיתוח והתפתחות. האופציה המוצעת כאן מעמידה בראש ובראשונה את הצורך באבולוציה ובהתקדמות. אולם עלינו לצפות לכך שהמרוויחים מהמערכת הנוכחית יתנגדו לשינויים הרוחניים ההכרחיים, והם בעלי כוח רב. למרות זאת, הכוחות המובילים לשינוי כבר החלו לנוע, וראשית הרפורמה מתחוללת לנגד עינינו! עלינו להבין כי "השינוי מתחיל מלמטה". לאזרחים תפקיד פעיל ביותר להנעת סטרוקטורות הכוח והממשלות לשינוי – אל לנו לחכות עד שדמות סמכותית כלשהי תורה לנו מה לעשות.

עיקר ההבדל בין מדינה מפותחת לנחשלת הוא הפער בידע, ובעיקר – ידע רוחני. פיתוח הסובלנות ההדדית הוא תהליך עמוק המתרחש בנפש. הטמעת הכבוד לדעה של האחר ולהווייתו היא תהליך חינוכי ארוך טווח, ומוטב שיתרחש כבר בגיל צעיר. כך, למשל, הדמוקרטיה אינה אך ורק "שיטת ממשל". זוהי מערכת המבוססת על יכולתם של חלק מן האזרחים, בכל פעם חלק אחר, להכיל נפשית, לאורך זמן, מדיניות שאינה לרוחם, ממשל שלא בחרו בו, בלא להיגרר לאלימות, תוך כדי כיבוד הדרך השונה. הצעד הראשון בדרך הרוחנית הוא ההבנה ששינוי הוא אפשרי, שכדי להתפתח עלינו לפלס דרך בשטח לא מוכר.

6. סגירת מעגל: על החינוך

הספרות וההיסטוריה נאבקות בקושי הקיים אצל כל קורא לדמיין את חייו של האחר. הן מציעות לנו את דרך המלך להיחלץ מתוך פרמטרים קשיחים של זמן, מקום וזהות. ההיכרות עם מצעם ומרקמם של החיים האחרים, המגע הבלתי אמצעי עם רפרטואר פרטי היום־יום שהם מציעים, הלכי הנפש שהם מסיטים אליהם ותבניות הרגש שבתוכם הם פועלים מאפשרים לכל אחד מאתנו, כפרטים יחידים, ליצור את

ריבוי האופציות הפנים־נפשיות ומחזקים את היכולת להפעיל את המודל שמציע מסך הבערות. בעקבות ג'ון רולס שואל הפילוסוף של החינוך יוסי יונה: "כיצד יכול החינוך לסייע לפיתוחה של תפיסה עבה של סובלנות?" (יונה, 2007, עמ' 107). בעקבות יונה עולה השאלה: כיצד נחנך לסובלנות מהותית ולא אינסטרומנטלית? מהן הדיסציפלינות היכולות לחולל פעולה של צדק חברתי? בספרה **צדק פואטי** מתייחסת המשפטנית והפילוסופית מרתה נוסבאום ללימוד ספרות ככלי במאבק: ספרות טובה הנה מטרידה באופן שלרוב אינו מצוי בהיסטוריה ובכתיבה במדעי החברה. משום שהספרות מזמנת רגשות עזים, היא מבלבלת ומביכה אותנו. היא משרה אי אמון באמונות מוסכמות ותובעת על פי רוב עימות מכאיב עם מחשבותינו ועם כוונותינו. אנו עשויים לשמוע שמועות שונות על אודות האנשים בחברה שלנו, ועם זאת נשמור על ריחוק ולא נהיה מעורבים מבחינה רגשית. אותן יצירת ספרות, המעוררות הזדהות ותגובה רגשית, מבקעות את מנגנוני ההגנה העצמית, שכן הן תובעות מאיתנו לראות דברים רבים שהעימות עימם עשוי להיות קשה ולהגיב עליהם, והן הופכות תהליך זה למענג בזכות ההנאה שבעצם מעשה העימות (נוסבאום, 2003, עמ' 25).

מקורות

- חסן, רועי (2015, 30 יוני). אם יהיה שלום כל הערסים יבואו. הארץ, מוסף תרבות וספרות. יונה, יוסי (2007). **זכות ההבדל**. תל־אביב: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר. כהנוב, ז'קלין (1976). **ממזרח שמש**. תל־אביב: הדר. ליקוטי מוהר"ן לנחמן מברסלב (ללא ציון שנה). ליקוטי מוהר"ן. בית שמש: קרן ישראל דב אודסר. מריון, ז'אן לוק (2006). **על העודפות**. תל־אביב: רסלינג. נוסבאום, מרתה (2003). **צדק פואטי**. חיפה תל־אביב: אוניברסיטת חיפה בשיתוף ספריית מעריב. סאלברג, פאסי (2015). **לומדים מפינלנד**. תל־אביב: הקיבוץ המאוחד. פדיה, חביבה (2004). **שבירת צורות** – ריאיון עם חביבה פדיה. **הכיוון מזרח**, 9, 7-13. רוז, ז'קלין (2007). **השאלה של ציון: ציונות בלא נחת**. תל־אביב: רסלינג. רם, אורי (2015). **שובו של מרטין בוכר**. תל־אביב: רסלינג. שרגאי, נדב (2015). **ירושלים – אשליית החלוקה**. ירושלים: המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה.